

kurucz.gyorgy_234_24

Tézisek

Kurucz György

**Travel Narratives and Economic Discourse:
The Technological Journey of Two Hungarian Agriculturists
in Western Europe in the Early Nineteenth Century**

c. akadémiai doktori értekezéséhez

Budapest

2024

Az értekezés tárgya, célkitűzései

A 18. század utolsó harmadáig domináns módon hat műfaj szolgált keretként az utazási élmények megörökítésére, vagyis a napló, a felsorolás jellegű egyszerű útvonaljegyzék, az útikönyv (az *ars apodemica* szellemében), a korban divatos útilevelek, melyből azután egy külön regényműfaj fejlődött ki, valamint a *voyages pittoresques*, mely a szöveg és a képi ábrázolás szintéziseként értelmezhető. Mindamellett a 18. század közepétől vannak egyértelmű adatok arra nézve is, s ez magának az utazás célkitűzéseit, illetve a tapasztalatok megörökítését dokumentáló publikációk alapján igazolható, hogy megjelent a „technológiai utazás” műfaja. A „peregrinatio oeconomica” során szerzett külföldi tapasztalatok, a haladottabb eljárások technológiai leírásának gyakorlata, a megfelelő terminológia és a szabatoság követelménye nyilvánvalóan a modernizációval, a termelés minőségi vagy mennyiségi mutatóinak javításával, sőt a tudományos ismeretek népszerűsítésének szándékával mutat összefüggést, ami egyértelműen tetten érhető gróf Festetics László, a Georgikon fenntartójának döntésében, midőn Gerics Pál orvost, állatorvost, valamint Lehrmann József kertészt, borászati szakembert több éves nyugat-európai tanulmányútra bocsátotta 1820-ban. Az 1820-as évek elején tehát nem anyagi tehertételnek tekintette a georgikoni tanárok külföldi tanulmányútjának finanszírozását, hanem apja, a Georgikont alapító gróf Festetics György szellemi örököseként maga is nélkülözhetetlennek tartotta a legmodernebb minták és gyakorlati eljárások megismerését, átvételét, az intézmény nemzetközi kapcsolatainak bővítését, vagyis a tanárok szaktudásának gyarapítására fordított összegeket, piackutató tevékenységét hosszabb távon megtérülő befektetésnek tekintette.

Az értekezés alapgondolata a hazai történetírásban még nem érintett „technológiai utazás” fogalmának egyedi forrásegyüttesre épülő differenciált vizsgálatára vezethető vissza. Az értekezés a specifikus történeti tér és idő relációjának keretein belül a klasszikus centrum és periféria viszonyrendszerből eredeztethető interakciók figyelembevételével vizsgálja a hazai agrártudományosság recepciók képességének elősegítését, illetve a gazdasági konjunkturális folyamatokat egyaránt befolyásoló tudásáramlás leképeződését a magyarországi agrárszakoktatás felsőfokú intézménye, a Georgikon két tanárának 19. század elején tett nyugat-európai tanulmányúja során keletkezett egyedi dokumentáció tükrében.

Az iskolaalapító vízióját meghatározó szellemi háttér felvázolását, illetve a Georgikon működésének tudomány- és társadalomtörténeti exponálását követően az értekezés komplex

elemzést kíván nyújtani a két georgikoni tanár küldetéséhez kapcsolódó forrásanyag alapján, melynek kiinduló pontját az utazási instrukciók különböző elemeinek vizsgálata képezi, különös tekintettel az útvonaltervekre, a felkeresendő személyekre, a meghatározott megfigyelési szempontokra, továbbá a tapasztalatok rendszerezett és ütemezett regisztrációs kötelezettségére. A tudományos tudásáramlás feltétel- és eszközrendszerének vizsgálatával az egyéni és intézményi adaptációs képesség elősegítésének folyamatát kívántuk bemutatni, melynek elengedhetetlen részét képezte a személyes kapcsolati háló kialakítása, a megfelelő szakirodalom, eszköz- és gépmodellek, mintadarabok, magvak, szaporítóanyagok beszerzésének előírása. Mindez együttesen a tanulmányút különböző stációinak rekonstrukcióját is feltételezi, mely egyúttal társadalom- és mentalitás történeti pillanatképet kínál a korabeli nyugat-európai viszonyokról.

Az értekezés mindemellett arra is hivatott rámutatni, hogy gróf Festetics László rendkívül koncepciózus módon, a szakszerűség és hasznosíthatóság szempontjait figyelembe véve bocsátotta útjára a két georgikoni tanárt. Az értekezéssel egyértelműen jelezni kívántuk, hogy a gróf apja, Festetics György örökségének szellemében igyekezett eljárni, melyet a szakkönyvtári fejlesztésen túlmenően a Georgikon tanári karának nyugat-európai tudásközpontokhoz való kötődése révén igyekezett tovább erősíteni, s magától értetődőnek vette a legmodernebb minták, tudományos és technológiai eredmények, eljárások megismerésének, adaptációjának szükségességét.

Források és szakirodalmi háttér

A két fiatalember közel öt évig tartó tanulmányútja során keletkezett iratanyag a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött egykori Festetics családi levéltár megfelelő fondjaiban, illetve az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található.¹ Az útvonalat, a megfigyelési és regisztrációs szempontokat, továbbá az ütemezést meghatározó német nyelvű instrukciók mellett Gerics és Lehrmann jelentései és naplói alapján Szilézián, Szászországon, Poroszországon, a Hannoveri Királyságon, továbbá az északnémet városokon át a Rajna-

¹ Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL) Festetics Levéltár (Lt), Központi birtokigazgatás és birtokgazdálkodás, Birtokigazgatással kapcsolatos iratok, P 274 3. d. 5. Gerics Pál jelentései külföldi útról (1819–1825); MNL OL Festetics Lt, Központi birtokigazgatás és birtokgazdálkodás, Birtokigazgatással kapcsolatos iratok, P 274 3. d. 6. Lehrmann József jelentései külföldi útról (1819–1825); MNL OL Festetics Lt, Központi birtokigazgatás és birtokgazdálkodás, Directorátusi ügyiratok P 279; OSZK Kézirattár, Quart. Hung. 3727/1-10; Quart. Germ. 1325.

vidéken, Németalföldön, Anglián, Skócián, Franciaországon, Svájcban, Itálián keresztül követhető figyelemmel a két georgikoni tanár tanulmányútja. Festetics László utasítására Gerics magyar nyelven levelezett megbízójával, állította össze útinaplóját, illetve küldte jelentéseit a keszthelyi központi birtokigazgatási szerv, a Directio számára, ami azért is különleges jelentőséggel bír, mert a gróf a magyar nyelvet közvetítő és identifikációs médiumként egyaránt fontosnak tartotta. Lehrmann az utasításnak megfelelően német nyelven regisztrálta tapasztalatait, levelezett megbízójával. Ugyanakkor a Gerics Pál utazása során keletkezett iratanyag mennyisége és differenciáltsága egyértelműen felülmúlja tanártársáét, amit az is jelez, hogy 55 levelet küldött megbízója, illetve 83 jelentést a Directio számára, továbbá évekkel az utazást követően – feltehetően kiadásra szánva – „Európa miveltebb tartományiban tett utazási jegyzések” címmel ezer folio terjedelmet meghaladó útinapló tisztázatait is hátra hagyta. Természetesen a Lehrmann nevéhez fűződő iratanyag sem lebecsülendő, hiszen 28 levelet küldött Festetics Lászlónak, 71 jelentést a Directiónak, viszont német nyelvű összegző jelentésének, vagyis „Reisebeschreibung”-jának csak alig nyolcvan folióra rúgó töredéke áll rendelkezésünkre.

Az előbb említett kéziratok forrásokon túlmenően az értekezés tárgyát képező technológiai utazás szellemi előtörténetének rekonstrukciójához, közelebről a Georgikon alapítójának, illetve az alapító örökösének külföldi kapcsolatrendszeréhez az MNL OL állományában őrzött egykori Festetics családi levéltár egyéb fondfőcsoportjaiban található iratok szintén fontos adalékokkal szolgáltak az elemzés során, csakúgy mint a göttingeni Archiv der Academie der Wissenschaften, a bécsi Österreichisches Staatsarchiv, továbbá a Kriegsarchiv megfelelő fondjaiban fellelhető levelek, jelentések, tervezetek, jegyzőkönyvek.

Minthogy a Georgikonban folyó szakoktatási program megvalósítása, vagyis a folyamatos tudásáramlás közvetett eszközökkel történő biztosítása – már csak a földrajzi távolság miatt is – első rendben megfelelő szakkönyvtári fejlesztést feltételezett, az előbbieken jelzett kéziratok források mellett kellő figyelmet kellett fordítanunk a Festetics György mintaválasztásának megfelelő újkori angol agrárforradalom eredményeit, továbbá a különböző technológiai eljárásokat közvetítő művekre, melyek az egykori családi könyvtár „Oeconomia” állományának kimagasló részét képezik. Jóllehet az adaptációs mintaként szolgáló szigetországi gyakorlatot ismertető angol nyelvű mezőgazdasági szakkönyvek valamennyi ágazat ismeretanyagát felölelik, illetve a Board of Agriculture felmérései regionális áttekintéssel is szolgálnak, mindamellett ugyanilyen jelentőségűnek tekinthetjük a göttingeni egyetem különböző természettudományi, agrárgazdasági, vagy technológiai tárgyú

kiadványait, továbbá a két georgikoni tanár útjának folyamán beszerzett és azonosítható művek sorát.

Az előbbieken jelzett kéziratos és nyomtatott források körének vizsgálatához elengedhetetlen nemzetközi kitekintés követelményét szem előtt tartva a korszak utazási kultúráját, az „ars apodemica” fejlődésrajzát bemutató és elemző rendkívül gazdag nemzetközi szakirodalmi termés vizsgálatát a British Council, a Herzog August Bibliothek, valamint a Max-Planck-Institut für Geschichte ösztöndíjasaként végzett kutatásokkal alapoztuk meg. A koraújkori utazási gyakorlat fejlődésrajzának vizsgálata során terminológiai, karakterológiai, és metodikai szempontból meghatározónak tekintettük William E. Stewartnak a németországi utazási, leírási elmélettel és gyakorlattal kapcsolatos irányadó munkásságát, különös tekintettel arra a felismerésére, miszerint a korabeli utazási irodalom közvetett és közvetlen kritikáját kínálja egy adott ország társadalmi, gazdasági, kulturális viszonyainak. Ugyanígy alapvetőnek tekintettük Justin Stagl monográfiáit, az 1995-ben megjelent *A History of Curiosity. The Theory of Travel 1500-1800* c. művét, valamint e kötetének átdolgozott és kibővített változatát, melyet *Eine Geschichte der Neugier. Die Kunst des Reisens 1550-1800* címmel tett közzé 2002-ben. Az értekezés tárgyát tekintve rendkívül figyelemre méltónak ítéltük Stagl megállapítását – összhangban az egykori Festetics családi levéltár és könyvtár állományában végzett kutatásainkkal –, miszerint a morva főnemes, Leopold Berchtold angol nyelven kiadott kétkötetes utazási szakkönyve egyáltalán nem gyakorolt befolyást a kortársakra.² Stagl másik igen fontos megfigyelését, melyet saját levéltári és könyvtári kutatásaink nyomán szintén megerősítve láttunk, szintén el kellett fogadnunk, melynek értelmében Franz Ludwig Posselt prágai könyvtáros utazási gyakorlatot tárgyaló kézikönyve a Habsburg Monarchia keretein belül sem gyakorolt számottevő hatást.³

Mindezekre tekintettel a tudományos tudásáramlás elősegítésének eszközeként értelmezhető „technológiai utazás” szempontrendszerétől eltérő „szentimentális utazás” karakterológiájának és fejlődésrajzának vonatkozásában a lehető legszélesebb körben

² Berchtold, Leopold: *An Essay to direct and extend the Inquiries of Patriotic Travellers; with further Observations on the Means of preserving the Life, Health, & Property of the unexperienced in their Journeys by Land and Sea [...] To which is Annexed a List of English and Foreign Works, intended for the Instruction and Benefit of Travellers, & a Catalogue of the Most Interesting European Travels, which have been published in different Languages from the earliest Times, down to September 8th 1787*. Vols. 1-2. London, Robinson, Debrett, Payne et al. 1789.

³ Posselt, Franz: *Apodemik oder die Kunst zu Reisen. Ein systematischer Versuch zum Gebrauch junger Reisenden aus den Gebildeten Ständen überhaupt und angehender Gelehrter und Künstler insbesonder*. 2 Bd. Leipzig, Breitkopf, 1795.

igyekeztünk tájékozódni, melyet nem csak egy adott fejezet megfelelő részeihez fűzött hivatkozások, illetve a csatolt szakirodalmi jegyzék is igazol, hanem az értekezés során mindvégig problémacentrikusan és diszkurzív módon igyekeztünk integrálni az eddigi kutatási eredményeket. Ennek megfelelően a két georgikoni tanár útvonalába eső főúri kastélyok, kertek sajátosságait tárgyaló, illetve a korabeli elit életmódját vizsgáló művek széles körére támaszkodtunk, különös figyelmet fordítva a Jon Stobart nevéhez fűződő, s az elmúlt években közzétett művekre.⁴ Összességében azonban megállapíthatjuk, hogy a két georgikoni tanár tanulmányútjátjának tudomány- és mentalitástörténeti kontextualizálása tekintetében sokkal inkább a Habsburg Monarchia határain kívül található, a Georgikont alapító Festetics György tudatos mintaválasztásának megfelelő tudásközpont, a Georgia Augusta tanárainak művei gyakoroltak befolyást. E tétel megerősítéséhez bőséges adalékokkal szolgált az egykori családi könyvtárban fellelhető művek sora, illetve a Hannoveri Királyságban található intézmény történetét, a magyarországi protestáns peregrinációra komoly hatást gyakorló professzorok, így mindenekelőtt Johann Beckman, Ludwig Schlözer, Friedrich Blumenbach tevékenységét tárgyaló németországi feldolgozások.

Narratíva és szerkezet, metodika és rekonstrukció

Az angol nyelven elkészített, s kilenc fejezetből álló értekezés a reménybeli közreadás révén alapvetően a külföldi olvasók számára hivatott megismertetni és elismertetni a Georgikon különleges tudásközpontként való működését, tekintettel a magyarországi és európai agrárfelsőoktatás első tanintézetének igazolhatóan kiemelkedő intézményes és személyes kapcsolati hálójának kialakulására, a tanintézet gyakorlatát meghatározó személyi feltételrendszer minőségére. Ez a szándék az értekezés módszertani megközelítésében is tetten érhető, mely a tudásáramlás korabeli gyakorlatának külföldi, elsősorban az angol nyelvterületen alkalmazott problémamegközelítése, értelmezése tekintetében a szakirodalomnak nem külön fejezetben, hanem szervesen a forrásvizsgálatnak alárendelten, de mindenképpen integratív módon történő felhasználásában, illetve kezelésében figyelhető meg.

Ennek megfelelően az értekezés első két fejezetét követően, melyek a Georgikon alapítójának, majd utódjának motivációit, az intézmény szellemi háttérének felvázolását,

⁴ Stobart, Jon (ed.): *Travel and the British Country House. Cultures, Critiques and Consumption in the Long Eighteenth Century*, Manchester, Manchester University Press, 2017.; Uő: *Comfort in the Eighteenth-Century Country House*, New York, Routledge, 2022.

illetve az általános történeti kontextus főbb elemeinek ismertetését vázolják fel, a harmadik fejezettől a két georgikoni tanár számára kiadott utazási instrukciók átfogó, komparatív elemzését kínálja, minthogy küldetésük egészének későbbi rekonstruálása alapvetően a jelzett forrásegyüttesben megadott szempontok figyelembevételével lehetséges. A tudásközpontokkal kialakítandó kapcsolatrendszer, vagy éppen a technológiai gyakorlatok megfigyelését célzó előírásokkal összefüggésben keletkező iratanyag (pl. napló vagy jelentés a megbízó számára) módszertani és tartalmi jegyei ugyanis egyidejűleg tükrözték a Georgikon fenntartójának adaptációs készségét, illetve a gyakorlati hasznosításra, a Festetics birtokok gyapjának közvetlenül a rajnai, de legfőképpen az angliai textiliparosok számára történő értékesítési szándékát. Ezzel magyarázható módon a tapasztalatok hasznosítása, utólagos gyakorlati rekonstrukciója érdekében megfelelő információs keretrendszert írt elő az instrukció, melynek pontos kritériumait egy minden lehetséges szempontot figyelembe venni hivatott, de nyilvánvalóan Gerics és Lehrmann szakterületi kompetenciáihoz szabott fő és alpontok együttese határozta meg. Az igaz/nem helytálló, könyvből, egyéb forrásból szerzett információk összevetése, a valóság megismerésének dilemmája mellett (pl. az állattartási gyakorlat, vagy éppen a különböző állatgyógyászati eljárások esetében), első rendű szempont volt a hasznosíthatóság követelménye, mely a termesztéstechnikai, állatgyógyászati, s a különböző technológiai módszerek pontos rögzítése folytán a Georgikon tangazdaságában, vagy éppen más Festetics uradalmakban történő későbbi alkalmazás miatt tűnt elengedhetetlennek. Az instrukció ugyanakkor a megfelelő hasznosíthatóság jegyében az előírt nyelvhasználat követelményével, minthogy Gerics magyarul, Lehrmann német nyelven volt köteles elkészíteni jelentéseit, továbbá naplóját vezetni, a tudományos tudásáramlás recepciós képességére, az anyanyelvi szakképzés, illetve a gyakorlati ismeretek befogadásának és mielőbbi adaptációjának differenciált rendszerére enged következtetni. Ezzel magyarázható egyébként, hogy Lehrmann rövidebb terjedelmű német nyelvű szőlészeti, borászati jelentéseinek túlnyomó része a Festetics birtokigazgatás központi szerve, a Directio ügyiratai közé besorolva maradtak fent, ami egyértelműen jelzi, hogy a Directio az alsóbb szintű igazgatási egységeknek küldött utasításaiba közvetlenül beépítette a fiatal szakember Rajna menti, vagy éppen franciaországi, itáliai borvidékeken szerzett technológiai tapasztalatait.

Az előbbiekre tekintettel az utazás során keletkezett iratanyagot, a teljes szövegkorpuszt olyan komplex információs forrásnak tekintettük, melyet egyfajta „open source”-ként értelmezve, a regionális, továbbá az egyes szakterületek (pl. szántóföldi növénytermesztés során alkalmazott agrotechnika) regisztrált sajátosságait figyelembe véve, derivatív módon lehet lebontani, s differenciáltan interpretálni. A vizsgálódás kiindulópontját három

meghatározó elem, vagyis a cél, tér, idő/időtartam együttesen képezi, viszont ezen belül kellett, illetve lehetett a különböző szempontok szerint tovább differenciálni, akár az utazás során keletkezett iratok jellegét, akár pedig az utazáshoz köthetően, de immáron más tér/idő relációban papírra vetett anyagot vizsgáltuk. Ugyanilyen lényeges szempont, hogy az utazás során keletkezett jegyzeteket, tekintettel azok utólagos hasznosítására és beépítésére az átdolgozott naplókba, jóllehet eredetük okán nyilvánvalóan a „peregrinatio oeconomica” szempontrendszeréhez igazodtak, a tudásáramlástól elválaszthatatlan módon, a személyes, illetve az általános kulturális emlékezet forrásaiként értelmeztük (ld. az egyes nyugat-európai tudásközpontokra vonatkozó összevetéseket).

Az előbbiek alapján tehát határozottan arra törekedtünk, hogy a technológiai utazás különböző stációról szerzett benyomások, vagy éppen egy-egy kiemelkedő személyiséggel történt találkozás visszaidézésének hitelességét a két georgikoni tanár jelentéseiből vagy naplóiból vett idézetek gyakori alkalmazásával igazoljuk. Mindez azért is lényeges, mivel az értekezés döntően kronologikus rendszert követve rekonstruálja Gerics és Lehrmann útját, melynek során egyszerre kellett támaszkodnunk a Festetics Lászlónak írt levelekre, a Directióhoz intézett, s az instrukciókban meghatározott szempontok szerint felépített tárgyszerű jelentésekre, továbbá az utazás közvetlen élményeit a „szentimentális utazás” szubjektív reprodukciós eszköztárával megörökítő, ám utólagosan átdolgozott naplókba vett, igen gyakran hangulatfestő és közvetlenséget erősítő szövegrészletekre is. Kulcsfontosságúnak tekinthető azonban, hogy a lineáris narratívához képest a hetedik fejezet közvetlen elemzés tárgyává teszik a georgikoni tanárok piackutató tevékenységét, melynek során nem csak az exportálható magyarországi árucikkek értékesítésének gyakorlati elemei képezik a vizsgálat tárgyát (pl. az áru eredetének megjelöléséből fakadó általános közgazdasági előnyök felvetése), hanem elsősorban Gerics átdolgozott naplója alapján a georgikoni tanár komplex közgazdasági, társadalmi, etikai megközelítése is kellő hangsúlyt kap. Ennek példáiként említhetjük akár a Porosz Királyságnak az áruforgalmat elősegíteni hivatott infrastrukturális fejlesztéseit tárgyaló elemzést, vagy éppen a londoni tőzsde, az angliai bankrendszer működését megörökítő leírást, s ezzel összefüggésben Nathan Mayer Rothschild bankári tevékenységének értékelését, az angliai „világpolgár” alakjának általános társadalmi, gazdasági progressziót szolgáló szerepét.

A forrásadottságokból fakadóan nem lehetett eltekintünk attól, hogy az értekezés zárófejezete előtt a két georgikoni tanár technológiai utazásával összefüggésben megörökített, s ebben a vonatkozásban a „szentimentális utazás” fogalmához köthető élményekről, a kor tudományos és társadalmi elitjének számos tagjával történt találkozások szociokulturális háttéréről, a társasági életéről, a lakás és fogyasztási sajátosságokról, az egyes nyugat-európai

országok vallásgyakorlatáról, vagy éppen a prostituáltak országonként eltérő működési lehetőségeiről ne adjunk áttekintést, még hozzá elsősorban Gerics Pál átdolgozott naplója alapján. Mindemellett a georgikoni tanár naplójának további részletei fontos adalékokkal szolgálnak a hitellevelek beváltási gyakorlatára, az instrukcióban előírtaknak megfelelően beszerzett ajánlólevelek használatára, illetve a technológiai utazás folyamatának biztosítására nézve is. Ez utóbbi esetében nemcsak a meghatározott helyszínek járművekkel vagy gyalogszerrel történő eléréséről, az utazás sokszor embert próbáló nehézségeiről tájékoztatnak a különböző szövegrészletek, hanem a tartózkodást és kapcsolatteremtést, a különböző tudományos intézményekbe, gyűjteményekbe való bebocsáttatást, továbbá a piackutató tevékenységet legalizáló útiokmányok, tartózkodási engedélyek beszerzésének gyakorlatáról is pontos ismereteket nyerhetünk.

Ugyanilyen fontos adaléknak tekinthetjük Gerics naplójának azon részleteit, melyek a kor német és angol arisztokrataival történt találkozásait idézik vissza. Egyértelműen kiviláglik, hogy az eltérő társadalmi státuszból fakadó különbségek ellenére az ajánlólevelek elolvasását követően műveltsége, nyelvismerete, kommunikációs képességei azonnal lehetővé tették számára, hogy bebocsáttatást nyerjen a főúri fogadótermekbe, s nemcsak megbízója családi kapcsolatának köszönhetően fogadták szívesen német főnemesi családok kastélyaiban, hanem Leicester grófja, Bedford hercege, vagy éppen Petworth ura, Lord Egremont is kitüntető módon asztalához ültette, birtokgazdálkodási gyakorlatával megismertette. Mindezek alapján érthető, hogy angliai tartózkodásának időszakában miért kerülhetett kapcsolatba a tapasztalatszerzésre ez idő tájt Angliába látogató gróf Széchenyi Istvánnal, aki egyébként Festetics Lászlótól származó további írásos utasításokat adott át számára, illetve barátjával, báró Wesselényi Miklóssal, akivel számos, a brit fővárosban található intézményt (pl. Állatorvosi Intézet, Parlament) együtt kerestek fel. Nem mellékesen maga Wesselényi is megemlékezett arról, hogy a vidéki Anglia megismerésében, vagy tiszta vérvonalú mének vásárlásában Gerics nagyon fontos segítséget nyújtott számára angliai tartózkodása során.

Következtetések, eredmények

Gerics Pál Festetics Lászlóhoz intézett egyik jelentésében az elengedhetetlen köszönetnyilvánítás mellett határozott reményét fejezte ki, hogy „méltó” eszközként járulhat hozzá ahhoz a törekvéséhez, melynek alapját, a „Magyar Gazdaság hajnala” érdekében gróf Festetics György vetette meg a Georgikon létrehozásával. Ötévi távollét után visszatérve,

küldetése eredményességének elismeréseként gróf Festetics László a keszthelyi felsőfokú mezőgazdasági tanintézet igazgató tanárának, *archonjának* nevezte ki, továbbá a Directio tagjaként a hatalmas birtokállomány igazgatásában is tevékeny részt vállalhatott. Lehrmann József szintén a Georgikon tanáraként folytatta pályáját.

Jóllehet a „Grand Tour” hagyománya, melyet a 17. század második felétől a főnemesi vagy tehető polgárfjak tanulmányainak elengedhetetlen részeként tartottak számon, illetve a hazai protestáns értelmiség fiatalkori külföldi egyetemjárása is elvben mintát adhatott az előkészületekhez, Gerics és Lehrmann nyugat-európai utazása mindenképpen különleges vállalkozásnak tekinthető. A jelen értekezés sok éves hazai és külföldi kutatások eredményeképpen a két georgikoni tanár küldetésével összefüggő tudásáramlás folyamatának meghatározott részeit rekonstruálta, melynek keretében az útvonal, a személyes kapcsolati háló, illetve a technológiai utazás tapasztalatainak előzetes instrukciók alapján készített jelentések, valamint egy utólagosan átdolgozott, de a nagyközönségnek szánt, s kronologikus rendszer szerint felépített napló vizsgálatára vállalkozott.

Ugyanakkor kijelenthetjük, hogy a technológiai utazás eredményeképpen szerzett szakismeretek alkalmazásának feltárása a georgikoni szakképzésben, a birtokgazdálkodási gyakorlatban, s ennek eredményeképpen a magyarországi agrártermelés regionális sajátosságainak vonatkozásában, közelebbről a szakismeretek és gyakorlatok disszeminációs folyamatának rekonstruálása tekintetében, további sokéves kutatásokra van szükség. Egyértelmű, hogy a rekonstruálható új eljárások recepciója és adaptációja, a személyi és materiális feltételrendszer vizsgálata, a rendelkezésre álló directionális ügyiratok és határozatok, illetve az egykori Festetics családi levéltár egyéb fondjaiban fellelhető missilisek alapján végezhető el. Ezzel összefüggésben terjeszthető ki a vizsgálat más birtokos családok, sokszor csupán töredékesen fellelhető gazdasági iratanyagaira, melynek révén átfogó képet kaphatunk mind a szántóföldi növénytermesztés, a gyümölcs-, és szőlőtermesztés, mind pedig az állattenyésztés és állatgyógyászat terén megfigyelhető gyakorlatokról, az ismeretek regionális elterjedéséről. Ennek konkrét példájaként említhetjük a fajtajegyzékek komparatív elemzését, bizonyos kultúrnövények megjelenését, vagy éppen a korszak konjunkturális igényei miatt kulcsfontosságú juhtenyésztés terén alkalmazott állategészségügyi eljárásokról fennmaradt leírásokat.

Az előbbiekre tekintettel mindenképpen kijelenthetjük, hogy az értekezés egyértelműen igazolja, miszerint gróf Festetics László apja szellemi öröksége iránt mindvégig elkötelezett volt – itt hangsúlyosan kell utalnunk arra a tényre, hogy 1829 után a birtokaira vonatkozó

sequestrum idején sem szüntette meg a Georgikont, az ösztöndíjasok és tanárok juttatásait nem engedte korlátozni –, valamint megfelelő vízióval, ráadásul elvitathatatlan módon komoly gyakorlati szakismeretekkel rendelkezett. Ezt a megállapítást feltétlenül igazolja a két georgikoni tanár részéről közvetlenül Festeticshez intézett jelentések sora, úgy amint azt példának okáért Gericsnek a londoni állatorvosi intézetben alkalmazott idegoperációkról készített leírásai is igazolják, vagy éppen a két alkalmazottja részére saját kezűleg írt (!) instrukciói. Ugyanígy igazolva láthatjuk racionális, a technológiai utazás sikerességét szem előtt tartó felfogását, melynek megfelelően az utazást megelőzően kiadott instrukcióiban határozottan óvta a két tanárt, hogy bármilyen vonatkozásban félreértelmezhető politikai megnyilatkozásokat tegyenek a Magyar Királyság, vagy az Osztrák Császárság belső viszonyai tekintetében. Az értekezés zárófejezete ugyanakkor rávilágít arra a tényre, hogy a két magyar főnemes, Széchenyi és Wesselényi saját naplóikban megörökített angliai benyomásaihoz képest Gerics Pál levelei, jelentései, naplói egyaránt azt igazolják, hogy az európai társadalmi, politikai gazdasági progresszió mintaországának tudományos közéletéről, termelési gyakorlatáról, de az ipari forradalom és a nagyvárosi élet minden árnyoldaláról sokkal behatóbb ismeretekkel rendelkezett. S bár igaz, hogy írásaiban közvetlen módon nincs utalás a magyarországi társadalmi, politikai berendezkedés radikális átalakításának szükségességére, naplójában számtalanszor adott hangot sajnálkozásának a magyar ipari termelés elmaradottsága miatt, illetve saját szóhasználata szerint az általános „polgáriasulás” folyamatának elősegítésében látta a „közjó” ügyének lehetséges szolgálatát.

Az értekezés igen nagy terjedelmű kéziratos forrásanyag alapján rekonstruálja a tanulmányút során kialakuló intézményi és személyes kapcsolatrendszert, mely az adott földrajzi térhez igazodva, illetve a társadalmi érintkezés függvényében a tudományos tudásáramlás meghatározó elemének tekinthető. Mindamellett olyan szociokulturális jelenségeket is bemutat, melyek Gerics és Lehrmann irathagyatékának jóvoltából kellőképpen árnyalhatják a korabeli Európa hétköznapijairól alkotott ismereteinket. A technológiai utazás tér és idő függvényében történő rekonstrukciója tartalmi elemeinek azonosítását az értekezés végén található részletes mutató segíti, mely nem pusztán személy- és névmutató, hanem a két georgikoni tanár technológiai utazásának tudásáramlással, illetve piackutatással kapcsolatos tevékenységének megfelelő tárgyszavakkal való közvetlen értelmezési és azonosítási lehetőségét kínálja. Az előbbiekkal összhangban a csatolt térképszelvények Gerics és Lehrmann útjának földrajzi rekonstrukcióját hivatott elősegíteni.

kurucz.gyorgy_234_24

Az értekezés a történeti források egyediségére és kizárólagos autoritására támaszkodva egyértelműen igazolni hivatott a Georgikon európai léptékkal sem elhanyagolható státuszát, a tudományos tudásáramlásban betöltött jelentőségét, melyet a kortárs erdélyi utazó, Ujfalvy Sándor is megerősített a két georgikoni tanárral történt keszthelyi találkozását felidéző soraiban, mint akik „az élet s gazdaság körül oly sok gyakorlati ismeretet” vallhattak magukénak.

A témában megjelent egyéb publikációk

- Az „új mezőgazdaság” irodalma az egykori Festetics-könyvtár anyagában, *Magyar Könyvszemle* 106. (1990) No. 1–2, 32–44., 13 p.
- Tanulmányúton Nyugat-Európában: Gerics Pál georgikoni tanár angliai levelei gróf Festetics Lászlóhoz, *Agrártörténeti Szemle* 39 (1997) No. 3–4, 655–724., 70 p.
- Peregrinatio oeconomica: Georgikoni tanárok nyugat-európai tanulmányútjai a 19. század első évtizedeiben, *Századok* 151 (2017) No. 5, 1007–1024., 18 p.
- Agrárszakképzés és piackutatás: a „technológiai utazás” gyakorlata gróf Festetics László modernizációs törekvéseiben, In: Kövér, György – Pogány, Ágnes – Weisz, Boglárka – Simon, Zsolt – Somorjai, Szabolcs – Szántay, Antal (eds.), *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2019: Uradalom - Vállalat*, Budapest, Hajnal István Társadalomtörténeti Alapítvány, MTA BTK, 2019, 193–214., 22 p.
- „Kedves Hazámfiak, mozdulni kell...”: *Georgikoni peregrinatio oeconomica a 19. század elején*, Budapest, Corvina Kiadó, Ráday Gyűjtemény, 2020, 303 p.
- *Technológiai utazás a modern kor hajnalán: Válogatás Gerics Pál és Lehrmann József georgikoni professzorok nyugat-európai jelentéseiből és naplójából (1820–1825)*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2020, 744 p.
- A göttingeni egyetem és magyarországi kapcsolatai: Johann Beckmann technológia professzor három levele Ribinyi János udvari bizottsági titkárhoz a 18–19. század fordulóján, In: Csorba, Dávid – Szatmári, Emília (eds.) „...Tanácsaid hűség és igazság”: *Tisztelgő írások Dienes Dénes professzor úr 65. születésnapjára*, Budapest – Sárospatak, Károli Gáspár Református Egyetem, Egyház és Társadalom Kutatóintézet, Reformáció Öröksége Műhely, KRE HTK ETI, Tiszáninneri Református Egyházkerület, 2021, 323–340., 18 p.

kurucz.gyorgy_234_24

- Enlightenment, Modernization, Professional Training: Count György Festetics's Role in Establishing Agricultural Higher Education in Hungary at the End of the Eighteenth Century, *Historical Studies on Central Europe*, 2 (2022) No. 1 pp. 92–119., 28 p.
- Standards of Observation and Representation: Travel Instructions for a Technological Journey in 1820, In: Lilla Krász (ed.) *Sciences between Tradition and Innovation – Historical Perspectives = Wissenschaften zwischen Tradition und Innovation – historische Perspektiven*, Wien, Praesens Verlag, 2023, 123–139., 16 p.